

Anita Belcheva, «Εισαγωγή»

(για το έργο *Παιδιόφραστος διήγησις των ζώων των τετραπόδων*)

Η *Παιδιόφραστος διήγησις των τετραπόδων ζώων* αποτελείται από 1082 ανομοιοκατάληκτους [δεκαπεντασύλλαβους στίχους](#) και παραδίδεται ανώνυμα, ωστόσο, με βάση την ανίχνευση διάφορων αναφορών σχετικά με την ένδυση και τα ήθη, φαίνεται πως ο συγγραφέας είχε γνώση της καθημερινής ζωής της αυτοκρατορικής αυλής και ως εκ τούτου είναι λογικό να υποθέσουμε πως ο ίδιος έζησε πιθανότατα στην Κωνσταντινούπολη. Σύμφωνα με κάποιες γλωσσικές ενδείξεις, όπως είναι η χρήση των λέξεων «Φράγκος», «φράγκικον» και άλλων, έχει προταθεί ότι το έργο μπορεί να γράφτηκε σε περιοχή που ήταν υπό στενή βενετική επιρροή (Tsiouni 1972, 28). Η αναφορά του έτους 1364 στους πρώτους στίχους (11-13), ως αρχή του πολέμου μεταξύ των ζώων, έχει θεωρηθεί σχετική με τη συγγραφή του ποιήματος (Beck 2007, 274), την οποία κάποιοι μελετητές τοποθετούν αόριστα στις τελευταίες δεκαετίες του 14ου αιώνα, ενώ λογική φαίνεται η συσχέτιση του πολέμου μεταξύ των ζώων με την εξέγερση στην Αδριανούπολη, που έλαβε χώρα το 1341 (Tsiouni 1972, 30-31).

Το ποίημα ξεκινά με σύντομο πρόλογο και έπεται η αναφορά στη χρονολόγηση των γεγονότων (το 1364). Αμέσως μετά ο ποιητής παρουσιάζει τον βασιλιά-λέοντα να κάθεται μαζί με τα σαρκοφάγα ζώα και τους συμβούλους/υπουργούς του: τον ελέφαντα, τον πάνθηρα και τον λεόπαρδο. Ύστερα από τη σύσκεψη με τους συμβούλους του, ο βασιλιάς αποφασίζει να στείλει ως «πρέσβεις» στα σαρκοβόρα και χορτοφάγα («καθαρά») ζώα τον γάτο και τον ποντικό, με τη συνοδεία της μαϊμούς, για να τους ενημερώσουν και να τους ζητήσουν να συνάψουν ειρήνη, δίνοντας όρκους αμοιβαίας αγάπης και φιλίας. Ακολουθεί ο φόβος και ο δισταγμός των ζώων για το αν πραγματικά μπορούν τα μεν να εμπιστευτούν τα δε και τα σαρκοφάγα αποφασίζουν να στείλουν στον εχθρό (τα χορτοφάγα) το άλογο και τον γάιδαρο, και μαζί τους την καμήλα για να τους διασκεδάσει, ως δικούς τους εκπροσώπους/πρέσβεις. Τελικά, δίνονται οι όρκοι αμοιβαίας αγάπης και αμέσως μετά ακολουθούν οι προετοιμασίες για τη μεγάλη συνέλευση που λαμβάνει χώρα σε μια κοιλάδα, όπου ενώπιον όλων εμφανίζεται το λιοντάρι και καλεί τα υπόλοιπα ζώα, το καθένα ξεχωριστά, να παρουσιάσουν τα καλά του

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.»

Anita Belcheva, «Εισαγωγή»

(για το έργο *Παιδιόφραστος διήγησις των ζώων των τετραπόδων*)

εαυτού τους, ενώ τα προειδοποιεί πως κανένα δεν επιτρέπεται να διακόπτει την ομιλία των άλλων. Το πρώτο ζώο που αναλαμβάνει να παρουσιάσει τον εαυτό του είναι ο ποντικός, αλλά γρήγορα, μετά την έναρξη, ο γάτος βρίσκει λόγο να τον διακόψει και να διαφωνήσει μαζί του. Μετά βγαίνει ο σκύλος που φθάνει σε αντιπαράθεση με τον γάτο ο οποίος αποχωρεί ταπεινωμένος. Κατόπιν, στο βήμα ανεβαίνει η αλεπού, σπεύδοντας να βάλει στη θέση του τον σκύλο. Έτσι, αρχίζουν οι αντιλογίες μεταξύ των ζώων που εξελίσσονται σε αγώνες λόγων ανά ζεύγη: ένα παρουσιάζεται στη σκηνή μπροστά στα άλλα και ένα άλλο έρχεται να αντιπαρατεθεί μαζί του. Τα ζώα εμφανίζονται με την εξής σειρά για να αυτοπαρουσιαστούν: ο ποντικός, ο γάτος, ο σκύλος, η αλεπού, ο λαγός, το ελάφι, το πρόβατο, η αίγα και ο τράγος, το βόδι και το βουβάλι, ο γάιδαρος, το άλογο, η καμήλα, ο λύκος, η αρκούδα, ο πάνθηρας, ο λεόπαρδος, ο ελέφαντας και η μαϊμού. Η πρώτη έντονη αντιπαράθεση που αναζωπυρώνεται και φτάνει σε μάχη γίνεται μεταξύ του πάνθηρα και του λεόπαρδου. Στο τέλος, πηδά πάνω στο βήμα ο βασιλεύς-λέων, λύνει τους όρκους καθολικής αγάπης και φιλίας που είχαν συνάψει στην αρχή, επιτίθεται πρώτος στη βουβάλα και τη θανατώνει. Ο βούβαλος αμέσως αντιδρά και καλεί τα άλλα ζώα να σκοτώσουν από κοινού το λιοντάρι. Έτσι, μεταξύ όλων των ζώων ξεσπά φρικτός πόλεμος που παύει μόλις με τη δύση του ήλιου. Ακολουθεί ο επίλογος και το ποίημα κλείνει υπογραμμίζοντας τα εξής: ο βασιλιάς, αν και πολύ ισχυρός, δεν είναι πάντοτε ασφαλής και, παρά τη δύναμή του, δεν είναι ένας γίγαντας και επομένως αήττητος.

Το έργο σώζεται σε πέντε χειρόγραφα που καλύπτουν ένα χρονικό διάστημα δύο (περίπου) αιώνων και μαρτυρούν τη μεγάλη δημοτικότητά του: τους κώδικες Constantinopolitanus gr. Seraglio 35 (C) και Parisinus gr. 2911 (P) του 15ου αιώνα, Vindobonensis theol. gr. 244 (V) και Petrop. gr. 202 (A) του 16ου αιώνα, καθώς και τον Petrop. gr. 721 (L) 17ου αιώνα. Σε κάποια από τα χειρόγραφα αυτά, ο τίτλος εμφανίζεται ως *Παιδιόφραστος διήγησις των ζώων των τετραπόδων*, ενώ σε κάποια άλλα ο τίτλος είναι *Πεζόφραστος διήγησις των ζώων των τετραπόδων*. Το ερώτημα που έχει τεθεί επανειλημμένως είναι ποιο επίθετο αποδίδει καλύτερα το περιεχόμενο του έργου. Ενώ η λέξη «πεζόφραστος» φαίνεται να δηλώνει τη δημώδη γλώσσα του έργου σε αντιδιαστολή με τη λόγια ή αρχαϊζουσα γλώσσα άλλων ομόθεμων/ομοειδών έργων της εποχής (Μιχαηλίδης 1970, 332), η λέξη

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.»

Anita Belcheva, «Εισαγωγή»

(για το έργο *Παιδιόφραστος διήγησις των ζώων των τετραπόδων*)

«παιδιόφραστος», που σημαίνει «με απλή και κατανοητή διατύπωση, εύκολα προσιτή ακόμα και στα παιδιά», δείχνει πως συνάδει περισσότερο και με τη γλώσσα και εν γένει με το ύφος του κειμένου. Επιπλέον, το επίθετο αυτό φαίνεται πως υπογραμμίζει και τον ψυχαγωγικό χαρακτήρα του έργου (Λεντάρη 2007, 527), που γράφτηκε «χάριν παιδιάς», δηλαδή πρωτίστως για να τέρψει, να διασκεδάσει (Βασιλείου 1996, 61). Οπωσδήποτε, η ύπαρξη άσεων εκφράσεων υποδηλώνει πως το κείμενο δεν γράφτηκε με κύριο μέλημα τη διδασχή. Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι ως βιβλία διδακτικά κατά τη βυζαντινή εποχή ήταν πάντα σε χρήση η Αγία Γραφή, τα ομηρικά έπη, τα έργα του Ιωάννη Χρυσοστόμου και άλλα.

Ο συμβολικός και, πολύ περισσότερο, ο αλληγορικός χαρακτήρας του κειμένου είναι αρκετά έντονος, ενώ το χιούμορ και η σατιρική διάθεση φαίνεται πως λειτουργούν σε όλο το φάσμα του και δεν αφήνουν περιθώρια να διακρίνει κανείς πολλά στοιχεία που να αποσκοπούν σε διδασχισμό, ωστόσο ο επίλογος αποκαλύπτει πως και η διδασκαλία πρέπει να ήταν στις αρχικές προθέσεις του ποιητή.¹ Ένα ερώτημα που έχει απασχολήσει πολύ τους φιλόλογους είναι τί αντικατοπτρίζει η αλληγορία και προς ποια κατεύθυνση στρέφεται η σάτιρα της *Διήγησης*. Η βασική διάσταση και το πρίσμα υπό το οποίο παρουσιάζεται το βασίλειο των ζώων αντανakλά σε κάθε περίπτωση τον κόσμο των ανθρώπων και, όπως όλα δείχνουν, υπάρχει, από τη μια μεριά, οπωσδήποτε μια κοινωνική σάτιρα που διακωμωδεί τις ανθρώπινες συμπεριφορές και καυτηριάζει την κακοήθεια της αυτοκρατορικής αυλής, η οποία, όμως, επισκιάζεται από την παρωδία που ελέγχει σκωπτικά και στρέφεται αλύπητα εναντίον τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής πολιτικής και της διεφθαρμένης διπλωματίας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η ένδειξη ή ο υπαινιγμός της υποκρισίας σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής είναι ο στίχος 7: *όταν τα έθνη μεθ' ημών ποιούσιν ψευδαγάπην*, όπου η λέξη *ψευδαγάπη* παραπέμπει ακριβώς στη σαθρότητα αυτής της πολιτικής. Με παρόμοιο τρόπο έχει ερμηνευθεί και το απόσπασμα 1010-1018 του κειμένου, όπου ο βασιλιάς-λέων, ενώ στην αρχή είχε ζητήσει από τα ζώα να δώσουν όρκο αμοιβαίας αγάπης και φιλίας, δίνει εντολή να λυθούν οι όρκοι, κάτι που έχει ως άμεση συνέπεια να ξεσπάσει σφοδρός πόλεμος μεταξύ τους.

¹ Άλλωστε, ο ίδιος ο συγγραφέας επισημαίνει ότι η «διήγησις γέγραπται [...] εις ένωσιν μαθήσεως και πόθου», δηλαδή συνδυάζει τη διδασκαλία με τη διασκέδαση (Λεντάρη 2007, 527).

Εξάλλου, εντύπωση προκαλεί η εσφαλμένη ή εσκεμμένη τοποθέτηση της μαϊμούς στα σαρκοβόρα και όχι στα χορτοφάγα ζώα, αλλά εκείνο που παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον είναι η συνύπαρξη και η συνεργασία των μελών της πρεσβείας, που είναι ο γάτος και ο ποντικός (η μαϊμού απλώς τους συνοδεύει) – ζώα που από τη φύση τους είναι εχθρικά μεταξύ τους. Αυτός ο συνδυασμός φαίνεται πως παραπέμπει και σατιρίζει την ευκαιριακή συμμαχία των εχθρικά διατεθειμένων έναντι των άλλων πολιτικών στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας, καθώς και τις σχέσεις υποκρισίας που αναπτύσσουν μεταξύ τους. Παρόλο που η χρονολογική ένδειξη 1364 δεν σχετίζεται με συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός, φαίνεται πως όλο το ποίημα αναφέρεται γενικά στην πολύ ταραχώδη εποχή και τις εξεγέρσεις του δεύτερου μισού του 14ου αιώνα.

Το έργο εντάσσεται στην ευρύτερη παράδοση της μυθολογικής ποίησης που έχει τις αρχές της στον Αίσωπο, ενώ μοιράζεται κοινά στοιχεία με άλλα συγγενή κείμενα, γραμμένα και αυτά σε δημόδη γλώσσα, όπως είναι ο *Πουολόγος* (βιβλίο για τα πτηνά), ο *Φυσιολόγος*, ο *Οψαρολόγος* (βιβλίο για τα ψάρια) και το *Συναξάριον του τιμημένου Γαδάρου* (αφήγηση για έναν γάιδαρο).

Μολονότι το τολμηρό αυτό ποίημα δεν κρίθηκε άξιο προς εκτύπωση από το βενετικό τυπογραφικό δίκτυο –ή, τουλάχιστον, δεν σώζεται/μαρτυρείται κάποια πρώιμη βενετική του έκδοση– απασχόλησε αρκετές φορές τους σύγχρονους μελετητές και ως προς την κριτική του αποκατάσταση. Πρώτος εξέδωσε το κείμενο ο Wilhelm Wagner (1874), βασισμένος σε δύο από τα χειρόγραφα (Parisinus gr. 2911 και Vindob. theol. gr. 244)· η κριτική έκδοση της Β. Τσιούνη (1972) αποτελεί έναν βασικό οδηγό για την ιστορία της παράδοσης του έργου, καθώς βασίζεται και στους πέντε χειρόγραφους μάρτυρες, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, τόσο για τις πολλαπλές πληροφορίες της όσο και για την αντισυμβατικότητα της, η δίγλωσση (περιέχει αγγλική μετάφραση) έκδοση των Ν. Νικόλαου/Nicolas και Γ. Μπαλόγλου/Baloglou (2003)· μάλιστα, αναφορικά με το ίδιο το κείμενο, οι εκδότες στηρίχθηκαν σε μια προκαταρκτική μορφή, καταρτισμένη από τον Μ. Παπαθωμόπουλο, στον οποίον οφείλεται η έκδοση της *Παιδιόφραστον διήγησεως* που κυκλοφόρησε το 2010· η τελευταία δεν είναι πλέον η πιο πρόσφατη, μιας και πριν από λίγο καιρό το κείμενο εξέδωσε, μαζί με τον ομοειδή

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.»

Anita Belcheva, «Εισαγωγή»

(για το έργο *Παιδιόφραστον διήγησις των ζώων των τετραπόδων*)

Πουλλόλογο, ο Hans Eideneier (2016), βάσει του κώδικα Constantinopolitanus Seragliensis 35, δηλαδή του χειρογράφου που παραδίδει την καλύτερη μορφή και των δύο έργων. Τα αποσπάσματα που ανθολογούνται παρακάτω προέρχονται από την έκδοση αυτή, η οποία δημοσιεύει για πρώτη φορά έγχρωμες και τις μικρογραφίες του καλαίσθητου Κωνσταντινοπολίτικου κώδικα – δείγματά του μπορεί να δει κανείς στο πολυμεσικό υλικό των αποσπασμάτων.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Βασιλείου 1996

Πάνος Βασιλείου, «Κριτικές παρατηρήσεις στην “Παιδιόφραστο διήγηση”», *Ελληνικά*, τ. 46, τχ. 1 (1996), σ. 59-82.

Beck 2007

Hans-Georg Beck, *Ιστορία της βυζαντινής δημόδους λογοτεχνίας*, μτφρ. Νίκη Eideneier, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2007, σ. 273-275.

Λεντάρη 2007

Τίνα Λεντάρη, «Διήγησις παιδιόφραστος των τετραπόδων ζώων», *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόσωπα, έργα, ρεύματα, όροι*, Πατάκης, Αθήνα 2007, σ. 527.

Μιχαηλίδης 1970

Δημ. Κ. Μιχαηλίδης, «Φιλολογικές παρατηρήσεις σε παλαιότερα κείμενα. 1. Παιδιόφραστος-πεζόφραστος», *Ελληνικά*, τ. 23, τχ. 2 (1970), σ. 331-334.

Tsiouni 1972

Vassiliki Tsiouni (επιμ.), *Παιδιόφραστος διήγησις των ζώων των τετραπόδων: critical edition* [Miscellanea Byzantina Monacensia, Heft 15], Institut für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität, Μόναχο 1972.